

Meidän dokkari

yhteisöllisen dokumenttielokuvan menetelmä

Antti Haaranen ja Virve Ahola

Valveen elokuvakoulu

Taikalamppu-menetelmäoppaat

Kädessäsi on ainutlaatuinen opas, jonka avulla voit avata kulttuurin kokemisen maailmaa ja toteuttaa uudenlaisen työpajan tai taidehetken lasten tai nuorten kanssa. Se on syntynyt Lastenkulttuurikeskusten verkosto Taikalamppuun kuuluvassa Valveen elokuvakoulussa.

Taikalamppu on toiminut vuodesta 2003 alkaen, ja sitä tukee opetus- ja kulttuuriministeriö. Lastenkulttuurikeskusten verkostoon kuuluu useita keskuksia eri puolilla Suomea. Taikalamppu-menetelmäopas toteuttaa tiettyjä arvoja, jotka ovat yhteisiä kaikille verkoston toimijoille. Niitä ovat jokaisen lapsen ja nuoren oikeus taide- ja kulttuuripalveluihin, lapsi ja nuori aktiivisena toimijana, taide ja kulttuuri osana lasten ja perheiden hyvinvointia, taiteen raja-aitojen rikkominen, kulttuurien välinen vuoropuhelu sekä vankka usko ammattitaitoon.

Toivomme, että nämä arvot leviävät menetelmäoppaittemme avulla ympäri Suomen – myös sinne, missä ei ole varsinaisia lastenkulttuurikeskuksia. Toivotamme sinulle ja ryhmällesi lämmittäviä Taikalampun säteitä ja onnistunutta taidehetkeä!

Terveisin, Taikalamppu-verkoston toimijat

JULKAISUTIEDOT

TEKIJÄT: ANTTI HAARANEN JA VIRVE AHOLA

KUVITUS JA TAITTO: HANNA KERÄNEN

I. PAINOS

JULKAISIJA: VALVEEN ELOKUVAKOULU, OULUN KAUPUNKI 2015

JULKAISTU LISENSSILLÄ CREATIVE COMMONS CC BY-SA (NIMEÄ – JAA SAMOIN)

ISBN: 978-952-5465-90-7

SISÄLLYSLUETTELO

1. Tervetuloa Meidän dokkarin pariin!	4
Kohderyhmä	5
Miksi dokumentti sopii kouluun?	5
Tarvittavat välineet	6
Kuvaus- ja esitysoikeuksista	6
2. Työpajan vaiheet ja tuntirunko (18 x 45 min)	8
3. Mitä on dokumenttielokuva?	9
Esimerkkielokuvia	11
Lisää katsottavaa ja luettavaa	16
4. Keksitään aiheita!	18
Aiheen valitseminen	19
Aiheen käsittely	21
5. Mistä Meidän dokkari koostuu?	23
6. Haastatteluharjoitus	24
7. Henkilökuvien suunnittelu	26
Lomake	27
8. Henkilökuvien kuvaaminen	28
9. Luovan kuvituksen suunnittelu	30
Vertauskuvaharjoitus	30
Kuvien suunnittelu	30
10. Luovien kuvituskuvien kuvaaminen	32
11. Editointi	32
Yhdistäminen	34
12. Ensi-ilta	35

I. Tervetuloa Meidän dokkarin pariin!

Tämä opas esittelee Valveen elokuvakoulussa 2008–2014 kehitetyn menetelmän dokumenttielokuvien tekemiseen. Samalla opas toimii lyhyenä johdantona dokumenttielokuvaan. Menetelmä on suunniteltu siten, että elokuvatyöpaja on mahdollista toteuttaa ison ryhmän, kuten koululuokan kanssa ja pienin resurssein. Opas puolestaan on suunniteltu siten, että vihreät sivut sisältävät havainnollistavan kuvan, tehtävän tai muuta osallistujille esitettäväksi sopivaa materiaalia ja niiden viereiset sivut tarkempaa tietoa aiheesta. Käsissäsi on siis valmista opetusmateriaalia.

Meidän dokkari -menetelmä on tehty niin, että jos aihe valitaan lähiympäristöstä, niin valmis noin kymmenminuuttinen elokuva syntyy ryhmän voimin noin 14–18 tunnissa. Haastattelujen sisällyttäminen dokumentteihin tekee niistä helposti tyyliltään reportaasimaisia. Sen vastapainoksi osallistujia kannustetaan luovaan kuvituksen kuvaamiseen. Tehtävänannot pyrkivät varmistamaan kaikille osallistujille mahdollisuuden omakohtaiseen kokemukseen dokumentin teon eri työvaiheista. Samalla on pyritty varmistamaan lopputuloksesta mahdollisimman eheä ja tasapainoinen, vaikka tekijöitä olisi paljon. Kokeneempien osallistujien kanssa voi ehdotetta mallista hyvin poiketa ja kokeilla erilaisia tyylejä.

Toivotamme kaikille hauskaa ja hyödyllistä työpajaa. Elokuvalla voit vaikuttaa!

Oulussa syksyllä 2014

Antti Haaranen, mediaopettaja Virve Ahola, medianomi

KOHDERYHMÄ

1–30 osallistujaa jaettuna mielellään 3–6 hengen pienryhmiin. 11 ikävuodesta ylöspäin.

MIKSI DOKUMENTTI SOPII KOULUUN?

Elokuvailmaisussa yhdistyvät monipuolisesti kuvallisen, äänellisen ja kirjallisen ilmaisun vahvuudet. Elokuvat voivat myös hyödyntää tehokkaita jakelukanavia, kuten internet ja televisio. Siksi elokuvat ja videot ovat yksi aikamme vaikuttavimmista viestinnän välineistä. Omien elokuvien tekeminen on muutakin kuin kiehtova harrastus tai mahdollinen uravalinta. Audiovisuaalisten viestien tulkitsemisen ja toteuttamisen taidot ovat hyödyllisiä mediataitoja ja samalla 2000-luvun kansalaistaitoja.

Hyvä tapa oppia ymmärtämään median toimintatapoja ja taustalla vaikuttavia motiiveja on tehdä mediatuotoksia, kuten elokuvia, itse. Silloin median kuluttajasta tulee tuottaja, ja tuo siirtyminen takapenkiltä kuskin paikalle on usein voimauttava kokemus. Elokuva on tapa vaikuttaa ja saada ääni kuuluville. Koulussa dokumenttielokuvalla voidaan käsitellä niin oppilaslähtöisiä aiheita kuin aiheita eri oppiaineista ja ainerajat ylittävistä aihekokonaisuuksista. Kokemustemme mukaan oppilaille jää elokuvaa tehdessä hyvin mieleen paitsi se, miten elokuvaa tehtiin, myös se, mitä asioita siinä käsiteltiin. Elokuva toimii sekä oppimisen kohteena että välineenä.

Yksi hyvä syy käyttää elokuvaa oppimisen välineenä on, että se aktivoi myös niitä oppilaita, joiden oppimistyyliin perinteinen lukemiseen painottuva opiskelu ei ole omiaan. Usein luokasta paljastuu elokuvatyöpajassa piileviä taitoja ja vahvuuksia, jotka eivät ole aiemmin päässeet esiin. Elokuva on myös yhteinen ja yhteisöllinen ponnistus, joka harjoittaa hyödyllisiä vuorovaikutustaitoja. Elokuvanteko on ryhmätyötä.

Elokuva on siitä otollinen taidemuoto työpajassa käytettäväksi, että valmistunut tuotos on konkreettinen, säilyvä, helposti siirrettävä, monistettava ja esitettävä. Elokuvia voikin hyvin näyttää vaikkapa oppilaiden vanhemmille tai julkaista netissä koko maailman nähtäväksi. Esimerkiksi Oulussa maahanmuuttajanuorten tekemiä dokumentteja on näytetty koko perheille, jolloin elokuvat ovat auttaneet monia ihmisiä tutustumaan uuteen asuinympäristöön.

TARVITTAVAT VÄLINEET

- Kyniä ja paperia suunnitteluun. Taulu on kätevä listojen ja miellekarttojen tekoon.
- Videotykki ja nettiyhteys ovat käteviä, muttei välttämättömiä, välineitä havainnollistamiseen. Useimmista oppaassa mainituista elokuvista löytyy katkelmat esimerkiksi Youtubesta.
- Yksi videokuvaa kuvaava kamera jokaiselle pienryhmälle. Voi olla videokameran sijasta myös digipokkari, padi tai kännykkäkamera. Jalustoja voi halutessaan käyttää. Äänenlaatua voi parantaa kameroihin kytketyillä haastattelumikrofoneilla.
- 1–2 editointiohjelmalla varustettua tietokonetta jokaiselle pienryhmälle. Kokeile etukäteen, että kuvaamasi tiedostot avautuvat editointiohjelmassasi.

KUVAUS- JA ESITYSOIKEUKSISTA

Kun haluat näyttää elokuvaesimerkkejä, muista, että useimpien elokuvien esittämiseen tarvitsee maksullisen esitysluvan. Lyhyiden katkelmien näyttäminen voidaan tulkita kuuluvaksi sitaatioikeuden piiriin ja olevan siten mahdollista ilman esityslupaa. Myös katselutilanteen julkisuus voi vaikuttaa luvallisuuden arviointiin: tilaisuutta pidetään julkisena, jos siihen voi päästä mukaan ennaltamäärämätön henkilö, kun taas yksityistilaisuus on suljettu ja siinä mukana olevat ovat nimettävissä. Jos mahdollista, elokuvat kannattaa käydä katsomassa elokuvateattereissa – siellä ne ovat parhaimmillaan.

Kuvausluvat on hyvä muistaa omaa elokuvaa tehdessä. Julkisella paikalla, kuten yleisellä kadulla, saa kuvata ilman lupaa, mutta esimerkiksi kaupassa kuvaamiseen tarvitset myymäläpäällikön luvan. Koteja suojaa tietysti kotirauha, eikä toisen kodissa saa kuvata luvatta, ei edes ulkopuolelta ikkunan tai oviaukon läpi.

Alaikäisen esiintyjän kuvaaminen vaatii huoltajan luvan. Se kannattaa pyytää paperilla allekirjoituksen ja yhteystietojen kera. Aikuinen ihminen voi antaa luvan itse kuvaustilanteessa, ja luvan kysymisen ja antamisen voi tallentaa videokameralla esimerkiksi haastattelun aluksi. Säilytä luvat, myös videolle tallennetut.

Elokuvaan ei kannata laittaa mitä tahansa musiikkia, koska se voi estää elokuvan myöhemmän esittämisen. Musiikin käyttö vaatii yleensä maksullisen luvan Teostolta tai musiikin tekijöiltä. Poikkeuksina on esimerkiksi itse tehty musiikki tai Creative Commons -lisenssillä julkaistu

musiikki, jota lisenssin tyypistä riippuen voi yleensä käyttää ei-kaupallisiin tarkoituksiin mainitsemalla tekijän elokuvan lopputeksteissä. Creative Commons -musiikkia voi löytää netistä esimerkiksi osoitteista www.opsound.org, www.incompetech.com tai www.freemusicarchive.org (2014). Kunkin kappaleen kohdalta löytyy tarkempia tietoja käyttöehdoista.

Joskus elokuvissa halutaan käyttää toisten tekemiä tekstejä tai valokuvia. Tekstisitaatteja voi yleensä käyttää, kun ne liittyvät käsiteltävään aiheeseen, ovat lyhyitä ja lähde mainitaan. Esimerkiksi lainaus aihetta käsittelevästä uutisesta tai tietokirjasta voi olla perusteltu osa dokumenttielokuvaa. Valokuvan lainaaminen on ongelmallisempaa, koska sitaatti on tyypillisesti vain pieni osa alkuperäisteoksesta, mutta kuva haluttaisiin yleensä näyttää kokonaan. On varmintä välttää kuvien lainaamista, ellei kyseessä ole Creative Commons -lisenssillä jaetut kuvat. Niitä voi löytää netistä esimerkiksi osoitteesta commons.wikimedia.org (2014).

Tekijänoikeudelliset asiat voivat olla monimutkaisia ja monitulkinnaisia, eikä siksi tässäkään oppaassa voida antaa aiheesta ehdotonta tietoa. Jos aihe kiinnostaa, voit tutustua esimerkiksi Tarmo Toikkasen ja Ville Oksasen kirjaan *Opettajan tekijänoikeusopas* (Finn Lectura 2011).

2. Työpajan vaiheet ja tuntirunko (18x45 min)

1. vaihe (90 min): Johdanto: mitä on dokumenttielokuva? Aiheen valitseminen.
2. vaihe (90 min): Aiheen käsittely: miellekartta ja tehtävien jakaminen
3. vaihe (45 min): Haastatteluharjoitus
4. vaihe (90 min): Henkilökuvien eli haastattelujen ja seurannan suunnittelu
5. vaihe (90 min): Henkilökuvien kuvaukset
6. vaihe (45 min): Vertauskuvaharjoitus ja luovien kuvituskuvien suunnittelu
7. vaihe (90 min): Kuvituskuvien kuvaukset
8. vaihe (90 min): Editointi alkaa: henkilökuvat
9. vaihe (90 min): Editointi jatkuu: kuvituskuvat, kertojääänen lisääminen
10. vaihe (90 min): Osien yhdistäminen, ensi-ilta ja palautekeskustelu

3. Mitä on dokumenttielokuva?

Dokumenttielokuva perustuu todellisiin henkilöihin ja oikeasti tapahtuneisiin asioihin. Se on tavallaan vastakohta fiktioluokalle, jonka tapahtumat ovat keksittyjä. Dokumenttielokuva ei ole koko totuus, vaan elokuvantekijän näkemys asiasta. Joku on päättänyt mitä näytetään ja mitä jätetään näyttämättä.

Dokumentaristi John Grierson määritteli dokumenttielokuvan 1920-luvulla ”todellisuuden luovaksi käsittelyksi.” Usein luovaan käsittelyyn kuuluu se, että mielenkiintoisia tapahtumia korostetaan ja ne järjestellään fiktioluokasta tutun draaman kaaren mukaisesti. Draaman kaassa aluksi näytetään yleensä tapahtumat käynnistävä alkusysäys, joka saa päähenkilöt toimimaan. Vastaa voi tulla haasteita tai ristiriitoja, joille yritetään löytää ratkaisu.

Usein dokumenttielokuva näyttää pienen tapahtumasarjan, joka toimii esimerkkinä jostakin suuremmasta ilmiöstä. Se, mitä yhdelle ihmiselle tai vaikkapa eläimelle tapahtuu, voi kertoa katsojille jotain olennaista elämästä ja yhteiskunnasta.

Lumière & Lumière: Työläiset lähtevät tehtaasta (Ranska, 1895)

Flaherty: Nanook - pakkasen poika (Yhdysvallat, 1922)

ESIMERKKIELOKUVIA

Kaikki alkaa arjesta

Ranskalaiset Lumièren veljekset, Louis ja Auguste, olivat varhaisimpia elokuvantekijöitä. He tekivät myös monta elokuvaan ja valokuvaukseen liittyvää keksintöä, kuten 1895 patentoidun kameran, jota kutsuttiin kinematografiksi. 19. maaliskuuta 1895 he tekivät ensimmäisen kinematografilla kuvatun elokuvan: Työläiset lähtevät tehtaasta (La sortie des usines Lumière, Ranska, 1895). Samana vuonna he järjestivät Pariisissa maailman ensimmäisen kaupallisen elokuvanäytöksen, jossa esitettiin kymmenen alle minuutin mittaista elokuvaa. Elokuviiin oli ikuistettu erilaisia arkisia tilanteita. Työläiset lähtevät tehtaasta on vain 45 sekunnin mittainen, koska sen ajan filmikelat eivät kestäneet kauempaa. Idea on yksinkertainen: kamera on paikallaan ja kuvaa, kun työläiset poistuvat ulos tehtaan portista. Elokuvesta tehtiin kolme eri versiota, jotka poikkeavat hieman toisistaan. Ensimmäisessä versiossa filmikela loppui kesken, ennen kuin kaikki työläiset ehtivät ulos.

Pohdittavaa 1: Miten veljekset saivat filmikelan riittämään työläisten poistumiseen?
(Vastauksia luvun lopussa)

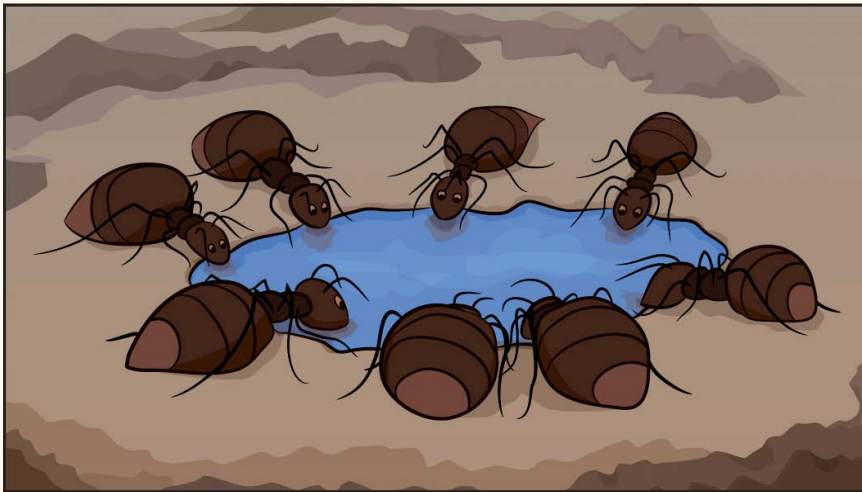
Matka vieraaseen kulttuuriin

Ensimmäinen kokoillan dokumenttielokuva sai ensi-iltansa vuonna 1922. Robert Flahertyn ohjaama Nanook - pakkasen poika (Nanook of the North, Yhdysvallat, 1922) oli suuri menestys ja vasta tämän elokuvan jälkeen alettiin puhua dokumenttielokuvasta. Flahertyn pitkäaikaisena haaveena oli kuvata inuiittien elämää ja välittää heidän jo katoamassa oleva elintapansa koko maailmalle. Dokumentti on kuvattu Pohjois-Kanadassa, Hudson-lahdella, paikallisten inuiittien parissa. Nanookin elämää karussa pohjolassa seurataan vuoden ajan. Hänet nähdään hankkimassa ruokaa perheelleen, tekemässä turkiskauppoja, leikkimässä lastensa kanssa ja vaeltamassa pitkiä taipaleita karulla jäätiköllä. Elokuvesta elämä ei tosin näyttäydy aivan sellaisena kuin mitä se oli, sillä Flahertyn tarkoituksena oli kuvata inuiittien ikivanhoja elintapoja sellaisina kuin ne maailmalla tunnettiin. Jotkut tilanteet ovat lavastettuja, esimerkiksi elokuvassa metsästetään mursuja harppuunalla, vaikka tuohon aikaan mursuja ei juurikaan enää metsästetty, sekä metsästyksessä käytettiin yleisesti kivääreitä. Lisäksi iglun sisällä kuvattuja kohtauksia varten rakennettiin suuri erikoisiglu, josta puuttui yksi seinä. Oikea iglu olisi ollut liian pieni ja hämärä sen ajan kuvauskalustolle.

Pohdittavaa 2: Saako dokumenttielokuvassa lavastaa tilanteita?

Reggio: Koyaanisqatsi (Yhdysvallat, 1982)

Nuridsany & Pérennou: Mikrokosmos - ruohikon kansa (Ranska, 1996)

Dokumenttielokuva ilman puhetta

Koyaanisqatsi (Yhdysvallat, 1982) on Godfrey Reggio ensimmäinen dokumenttielokuva. Se on abstrakti ja taiteellinen elokuva siinä mielessä, ettei siinä ole päähenkilöä eikä puhetta, joka kertoisi mistä on kysymys, vaan kaikki on kerrottu kuvilla ja musiikilla. Elokuvan tarkoituksena onkin herättää kysymyksiä ja jättää tilaa omalle tulkinnalle.

Elokuvan nimi, Koyaanisqatsi, on hopi-intiaanien kieltä ja tarkoittaa tasapainotonta elämää. Elokuvasa kuvataan luontoa ja teknologisoitunutta kaupunkielämää vastakkain – ne ovat tavallaan päähenkilöitä. Elokuva koostuu enimmäkseen hidastuksista, nopeutuksista ja time lapse -menetelmällä kuvatuista otoksista. Time lapse -kuvaus, eli intervallikuvaus, on valokuvausta, jossa kameralla otetaan satoja tai tuhansia kuvia samasta paikasta kameran liikkumatta. Sitten kuvat yhdistetään yhdeksi nopeaksi videoksi, jolloin kaikki kuvissa tapahtuva muutos näkyy nopeana liikkeenä: päivä saattaa kulua vilauksessa. Koyaanisqatsin musiikin on säveltänyt Philip Glass ja siinä kuultava laulu on hopi-intiaanien kielellä. Elokuvalle on tehty myös kaksi jatko-osaa: Powaqqatsi (1988) ja Naqoyqatsi (2002).

Pohdittavaa 3: Mitä haluaisit kuvata käyttäen intervallitekniikkaa?

Näkymätön näkyväksi

Claude Nuridsany ja Marie Pérennoux dokumentissa Mikrokosmos – ruohikon kansa (Microcosmos: Le peuple de l'herbe, Ranska, 1996) eletään yksi vuorokausi ruohonjuuritasolla. Elokuvasa näytetään huikaisissa lähikuvissa, kuinka eläinkunnan pienimmät hankkivat ruokaa, ottavat mittaa toisistaan, lisääntyvät ja kuoriutuvat koteloistaan. Dokumentissa ei ole juuri lainkaan puhetta, ainoastaan musiikkia ja ääniefektejä. Yksi hienoimmista kohtauksista on, kun ruohikon ylle kerääntyy ukkospilviä ja suuret vesipisarot alkavat tippua maahan. Nuridsany ja Pérennoux eivät tee perinteistä dokumenttia, eivät etenkin opetuselokuvaa, vaan taideteoksia. He tekevät itse tutkimustyön ja kehittävät välineet, sopivat kamerat ja valot. Mikrokosmosta kuvattiin yhteensä kolmen vuoden ajan.

Pohdittavaa 4: Miten luontokuvaajat pääsevät eläimen lähelle?

Spurlock: Super Size Me (Yhdysvallat, 2004)

Webster: Katastrofin aineksia (Suomi, 2008)

Dokumentintekijä tekee kokeen

Amerikkalainen dokumentaristi Morgan Spurlock päättää tutkia pikaruokan vaikutuksia elimistöön ja aloittaa kuukauden mittaisen yksipuolisen ruokavalion. Elokuvasa Super Size Me (Yhdysvallat, 2004) seurataan Morganin elämää ja terveydentilan muutoksia kuukauden aikana, kun hän syö pelkästään McDonald's-hampurilaisketjun ruokaa. Toteutustavaltaan elokuva on siis seurantadokumentti; siinä on selvä ajanjakso, jonka verran päähenkilöä seurataan. Super Size Me on myös yhteiskunnallinen dokumentti: elokuvassa esille nousevat vahvasti ylipainoisuuden ongelmat länsimaissa. Morgan söi päivittäin paljon, vähintään kolme Supersize-ateriaa, ja vaikutukset olivat odotettua järkyttävämmät. Vuonna 2004 ensi-iltaan tullut elokuva on ajankohtainen ja keskustelua herättävä.

Pohdittavaa: 5: Mitä voisit itse kokeilla kuukauden ajan?

Esimerkki omasta elämästä

Henkilökohtaisessa dokumenttielokuvassa tarina kerrotaan elokuvantekijän oman elämän kautta. Tekijä astuu usein myös itse kameran eteen. John Websterin elokuva Katastrofin ai-neksia (Suomi, 2008), on henkilökohtainen kuvaus hänen perheensä öljydieetistä. Webster suostuttelee perheensä minimoimaan öljyn käyttöä kokonaisen vuoden ajaksi, jotta heidän hiilidioksidipäästönsä putoaisivat luontoystävällisempiin lukemiin. Perhe luopuu autosta ja moottoriveneestä, mutta vaikeimmaksi osoittautuvat aivan arkiset asiat, kuten tavallisten elintarvikkeiden, vessapaperin tai vaikka hammastahnan ostaminen. Ne kun on kaikki pakattu muoviiin, joka on valmistettu öljystä. Koko perheellä on suuri asennemuutos edessään ja elokuvassa seurataan, mitä kaikkea he ovat valmiita tekemään ideologiansa puolesta.

Pohdittavaa 6: Mistä asiasta tiedät itse niin paljon, että voisit tehdä siitä elokuvan?

On myös paljon muunlaisia dokumenttielokuvia kuin edellämainitut: henkilökuvadokumentteja, historiallisia dokumentteja ja niin edelleen.

LISÄÄ KATSOTTAVAA JA LUETTAVAA

Suomessa tehdään paljon hyviä dokumenttielokuvia. Alla muutamia suomalaisia dokumentaris-
teja ja heidän töitään:

Jouko Aaltonen: *Punk - tauti joka ei tapa* (S, 2008)

Joonas Berghäll ja Mika Hotakainen: *Miesten vuoro* (S, 2010)

Jukka Kärkkäinen: *Kansakunnan olohuone* (S, 2009), *Kovasikajuttu* (2. ohj. J-P Passi, S, 2012)

Kiti Luostarinen: *Naisenskaari* (S, 1997), *Palnan tyttäret* (S, 2007)

Mika Ronkainen: *Huutajat – Screaming Men* (S, 2003), *Laulu koti-ikävästä* (S, 2013)

Pirjo Honkasalo: *Melancholian 3 huonetta* (K12, 2004)

Ville Suhonen ja Kim Saarniluoto: *Metsän tarina* (S, 2012)

Virpi Suutari ja Susanna Helke: *Synti – dokumentti jokapäiväisistä rikoksista* (K12, 1996),

Joutilaat (S, 2001)

Visa Koiso-Kanttila: *Talvinen matka* (S, 2007)

Lisälukemistoa:

Dokkino-opetusmateriaalit: <http://docpoint.info/dokkinomateriaalit>

Dokumenttiklassikot: <http://www.yle.fi/kampanjat/dokumenttiklassikot>

Elokuvantaju: <http://elokuvantaju.uiah.fi>

Kaikki kuvaa: <http://kaikkikuvaa.fi>

Koulukinon oppimateriaalit: <http://www.koulukino.fi/?id=1056>

Johdanto elokuvan historiaan: <http://mediametka.fi/opetusmateriaalit/#muu-opetusmateriaali>

Peter von Bagh: *Vuosisadan tarina – Dokumenttielokuvan historia* (Teos, 2007)

Jouko Aaltonen: *Seikkailu todellisuuteen – Dokumenttielokuvan tekijän opas* (Like, 2011)

Verkkolähteet tarkistettu 14.2.2014.

Vastauksia:

Pohdittavaa 1: He ohjasivat työläisiä tulemaan ulos nopeammin.

Pohdittavaa 2: Katsojaa ei saa johtaa tahallaan harhaan. Usein dokumenteissa lavastetaan tilanteita, joita ei saatu kuvattua niiden tapahtuessa, mutta jotka tapahtuivat joka tapauksessa.

Pohdittavaa 4: Kuvaajilla on käytössään pitkällä zoom-objektiiveilla varustettuja kameroita, joilla pystyy kuvaamaan lähikuvia pitkän matkan päästä. Luontokuvaajat käyttävät kuvausteltoja, joihin piiloutuvat odottamaan eläintä. Ruokaa voidaan käyttää houkuttimena. Kuvaajat käyttävät myös riistakameroita. Riistakamera laitetaan puun kylkeen ja sen eteen laitetaan jotain, mikä houkuttelee eläintä. Sitten vain odotetaan, että eläin tulee. Kamera laukeaa itsestään, joten kuvaajan ei tarvitse olla itse paikalla. Luontokuvaajat käyttävät myös pieniä kameroita, jotka mahtuvat ahtaisiin paikkoihin, kuten eläinten pesiin. Jotkut luontoelokuvat ovat kuvattu aida-alueilla eläinpuistoissa.

Elokuvaesittelyissä käytetyt lähteet:

Mediametka: Johdanto elokuvan historiaan.

<http://mediametka.fi/opetusmateriaalit/#muu-opetusmateriaali>

Wikispaces.com: Keksijät. <http://keksijat.wikispaces.com/Lumi%C3%A9ren+veljekset>

Rotha, Paul (1983): Robert J. Flaherty: A Biography. University of Pennsylvania Press.

Von Bagh, Peter (2010): Nanook – pakkasen poika. <http://yle.fi/vintti/yle.fi/teema/ohjelmat/juttuarkisto/27-nanook-pakkasen-poika.html>

Glödstaf, Kari (2005): Nanook – pakkasen poika. <http://www.mykkaelokuvat.com/nanook.html>

Lahtinen, Mikko (2012): Nanook of the North. <http://elokuvahomppaa.blogspot.fi/2012/09/nanook-of-north-nanook-pakkasen-poika.html>

The Institute for Regional Education: The Qatsi Trilogy. <http://www.koyaanisqatsi.com>

Ylänen, Helena (1997): Ruohometsän siimeksessä. <http://nyt.fi/a1353042074208>

Koulukino et al.: Elämäntapa, mainonta ja ruokakulttuuri. <http://www.kuluttajavirasto.fi/File/d1c41d07-7627-485d-8867-2b7afece8607/1.+oppimateriaali.pdf>

Verkkolähteet tarkistettu 8.12.2014.

4. Keksitään aiheita!

Dokumenttielokuvalla kerrotaan katsojille tositarina jostain asiasta, joka on ollut olemassa tai on juuri tapahtumassa.

Keksitään aiheita, joista dokumenttielokuva voisi kertoa. Aiheiden on hyvä olla lähiympäristöstä, kuten omasta kunnasta, koulusta, kotoa tai harrastusten parista. Kirjoita vastaus kolmeen seuraavista kysymyksistä:

- 1. Mikä on sinulle niin tärkeää, ettet haluaisi olla ilman sitä?*
 - 2. Mikä on asia, joka on puhuttanut tai herättänyt ihmetystä viimeaikoina?*
 - 3. Mikä on asia, johon pitäisi kiinnittää enemmän huomiota?*
 - 4. Mikä on sellainen vanha asia, jonka tarina voisi olla mielenkiintoinen?*
 - 5. Mikä on jokin muu asia, tapahtuma tai henkilö, joka sopisi dokumentin aiheeksi?*
- Perustele miksi.*

AIHEEN VALITSEMINEN

Hyvät dokumenttielokuvan aiheet löytyvät usein läheltä: siitä ympäristöstä, jossa elokuvan tekijä asuu, opiskelee, tekee töitä tai viettää aikaansa. Pienikin paikallinen tapahtuma voi toimia esimerkkinä jostain laajemmasta ilmiöstä, johon katsojat kaukanakin voivat samaistua. Oheiset kysymykset auttavat työpajaan osallistujia keksimään aiheita, jotka ovat läheisiä, vaikuttavia, ajankohtaisia, paikallisia, voimakkaita, laajoja tai poikkeuksellisia. Nuo ovatkin samoja kriteerejä, joilla uutistoimittajat valitsevat aiheita.

Dokumentin aihe voi olla myös ennalta valittu. Esimerkiksi koulussa aihe voidaan ottaa opetussuunnitelmasta. Aihe voi liittyä mihin tahansa oppiaineeseen, kuten vaikkapa biologiaan tai mihin tahansa aihekokonaisuuteen, kuten kansainvälisyyteen.

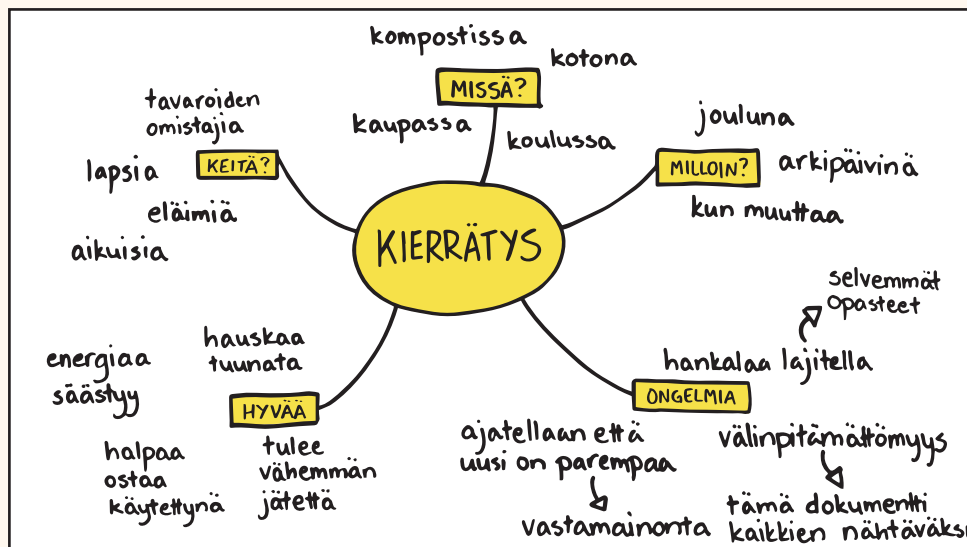
Oulussa on tehty dokumentteja muun muassa viidesluokkalaisten kanssa kestävästä kehityksestä, yhdeksäsluokkalaisten kanssa ammatinvalinnasta ja lukiolaisten kanssa laitoksissa eläviä ihmisiä.

Kun työpajaan osallistuneille annetaan tehtäväksi keksiä aiheita, on sitä parempi, mitä enemmän ehdotuksia saadaan. Tässä vaiheessa kritiikin voi siis unohtaa. Aiheiden keksimisen voi antaa kotitehtäväksi tai siihen voi käyttää työpajassa aikaa vaikkapa 10 minuuttia. Sen jälkeen ideat kirjoitetaan listaksi taululle tai muuhun näkyvään paikkaan. Noin 20 erilaista ideaa on optimaalinen määrä. Ennen aiheesta äänestämistä on työpajan vetäjän hyvä muistuttaa osallistujille, että valittavan aiheen pitäisi olla sellainen, että sitä voi kuvata työpajan aikana, ja että elokuvassa esiintyvien ihmisten pitäisi olla sellaisia, joilta voi saada luvan kuvaamiseen. Äänestäminen voidaan tehdä vastauskierroksella, viitaten, lippuäänestyksellä tai vaikka tarraäänestyksellä, jossa kukin käy kiinnittämässä taululle merkin äänestämänsä aiheen kohdalle. Jos osallistujia on alle kymmenen, voi kaikille osallistujille antaa kaksi tai kolme ääntä. Silloin kannatusta saavat muutkin aiheet kuin se oma ykkössuosikki.

Miellekartta

Kirjoitetaan miellekarttaan, mitä tiedämme aiheesta:

- **Keitä** asia koskee? Kirjoitetaan ihmisiä, eläimiä tms. joihin asia vaikuttaa.
- Mihin paikkoihin asia liittyy? Kirjoitetaan paikkoja, **missä** asia vaikuttaa tai joissa voisimme kuvata.
- **Milloin** asia vaikuttaa? Kirjoitetaan ajankohtia tai tilanteita, jolloin tai joissa ilmiö näyttäytyy.
- Mitä **hyvää** asiassa on? Kirjoitetaan asian tai ilmiön hyviä puolia tai vahvuuksia.
- Mitä **ongelmia** asiassa on? Kirjoitetaan asian tai ilmiön huonoja puolia tai ongelmia.
- Miten ongelmia voisi ratkaista? Kirjoitetaan **ratkaisuehdotuksia** edellä ilmenneisiin ongelmiin.

AIHEEN KÄSITTELY

Ohessa näet listan aiheen käsittelyä helpottavia kysymyksiä.

Kätevä tapa listata vastauksia on miellekartan tekeminen taululle tai muuhun näkyvään paikkaan. Valittu aihe, jota voidaan kutsua myös yläotsikoksi, kirjoitetaan taulun keskelle. Sen ympärille aletaan kirjoittaa muita asioita: henkilöitä, paikkoja, ajankohtia tai tilanteita, hyviä puolia, ongelmia ja ratkaisuehdotuksia. Näin saadaan tehtyä näkyväksi, mitä kaikkea aiheesta tiedetään ja mitä elokuva voisi sisältää.

Kun miellekartta on tehty, on hyvä aika keskustella dramaturgiasta eli sisällön järjestämisestä draaman muotoon. Elokuviissa näytetään usein johonkin tiettyyn aiheeseen liittyviä vastavoimia tai ristiriitoja, koska sellainen kiinnostaa katsojia. Kun katsotte miellekarttaanne, niin huomaatko siinä vastavoimia tai ristiriitoja? Kannattaa muistaa, että ristiriidat voivat olla muutakin kuin ihmisten välisiä. Ne voivat olla esimerkiksi sisäisiä: henkilö voi haluta tehdä jotakin, mutta ei uskalla, tai tekee jotain, vaikka tietää ettei se ole viisasta. Voitte halutessanne sisällyttää elokuvaan löytämiänne vastavoimia tai ristiriitoja. Niitä voi olla yksi tai useita.

Ryhmiiin jakautuminen ja alaotsikoiden valitseminen

Jos työpajaan osallistujia on enemmän kuin kuusi, kannattaa vetäjän jakaa osallistujat 3–6 hengen ryhmiin parhaaksi katsomallaan tavalla. Kukin ryhmä pääsee tekemään palasen yhteisestä dokumenttielokuvasta, ja työpajan lopussa palaset yhdistetään.

Jokainen ryhmä saa valita itselleen heitä kiinnostavan alaotsikon aiheen alta. Alaotsikko on jokin sana tai lause miellekartasta. Esimerkiksi 28-henkinen ryhmä voisi jakautua kolmeen kuuden ja kahteen viiden hengen ryhmään. Nuo viisi ryhmää voisivat valita viereisestä kierrätysaiheisesta miellekartasta vaikkapa sanat *lapsia*, *kaupassa*, *jouluna*, *hauskaa tuunata* ja *hankalaa lajitella*.

Seuraavaksi tapahtuu tärkeä asia: kunkin ryhmän alaotsikko muutetaan kysymysmuotoon. Näin siitä tulee tutkimuskysymys, johon ryhmä vastaa omassa dokumentin palassaan. Tämä helpottaa huomattavasti varsinkin abstraktin asian muuttamista sellaiseksi, että sen voi kuvata. Esimerkkitapauksessa kysymykset voisivat olla:

- Mitä lapset kuluttavat ja mitä kierrättävät?
- Miten kaupat vaikuttavat kierrättämiseen?
- Miksi juuri jouluna olisi tärkeää muistaa kierrättäminen?
- Miten vanhoista tavaroista voi tuunata uusia?
- Miten lajittelua voisi helpottaa?

Niin vetäjä kuin osallistujatkin voivat ehdottaa kysymystenasetteluja. Voidaan esimerkiksi varata kymmenen minuuttia, jonka aikana kaikki miettivät kysymyksiä. Sen jälkeen ehdotuksista valitaan sellaiset, joihin olisi mielenkiintoista kuulla vastaukset. Kysymyksenasettelu vaikuttaa paljon siihen, millaiseksi dokumentin sisältö muodostuu, joten sen kanssa ei tarvitse kiirehtiä. Miten ja miksi -alkuisiin kysymyksiin saa usein kiinnostavimmat vastaukset.

5. Mistä Meidän dokkari koostuu?

Haastattelu

- Aiheeseen liittyvän henkilön tai kahden eri näkökulmista asiaa katsovan henkilön haastattelut.

Kertojaääni

- Esittelee, täydentää ja selittää elokuvan tapahtumia tai on pohdiskelevaa ja haastaa katsojan ajattelemaan asiaa itse.

Seurantakuva keskeisestä henkilöstä

- Kuvaa henkilöstä tai henkilöistä tekemässä omia askareitaan. Usein sama ihminen kuin se, jota haastateltiin.

Luova kuvituskuva

- Kuvituskuva voi liittyä aiheeseen suoraan tai se voi sisältää vertauskuvia: esimerkiksi ajan kulumista voi kellon viisareiden sijaan kuvastaa virtaava vesi, kodista kertovaan dokumenttiin voi kuvata pesiviä lintuja ja niin edelleen.

Arkistomateriaali

- Dokumenttiin voi sisällyttää esimerkiksi valokuvia, lehtiartikkeleja, lainauksen tietosanakirjasta tai muuta vastaavaa.

Meidän dokkari -työpajassa kukin ryhmä kuvaa yleensä omaan alaotsikkoonsa liittyen vähintään yhden haastattelun, seurantakuva vähintään yhdestä keskeisestä henkilöstä ja kuvituskuva. Kertojaääni ja arkistomateriaali ovat hyviä lisämausteita, joita ryhmä saa halutessaan käyttää.

HAASTATELLELU ON TEHOKAS TAPA KERÄTÄ TIETOA, MUTTA KUVAKERRONNALLISESTI USEIN YKSITOIKKOINEN. VOIT KUNNAN SIIJAN MYÖS ÄÄNITTÄÄ HAASTATELUT TAI KORVATA NE KERTOJAÄÄNELLÄ, JOLLOIN DOKUMENTTI ALKAA MUISTUTTAA DIGITARINAA: SUULLISESTI KERROTTU TARINA KUVITETAAN DOKUMENTAARISILLA KUVILLA, VIDEOILLA TAI PIIRROKSILLA.

6. Haastatteluharjoitus

Esimerkkikysymyksiä:

- Mistä dokumenttielokuvanne kertoo?
- Missä vaiheessa oman dokumenttielokuvanne teko on?
- Mitä toivot katsojien ajattelevan valmiin dokumentin nähtyään?
- Keksi oma dokumentintekoon liittyvä kysymys

Jos voit, vastaa kokonaisella lauseella, esimerkiksi "Dokumenttielokuvamme kertoo siitä, että kierrättäminen on tärkeää..."

Jos vastaus on lyhyt, kuten "joo" tai "ei", niin kysy tarkentava lisäkysymys, kuten "miksi" tai "miten". Älä kiirehdi, anna haastateltavalle runsaasti aikaa vastata.

Tässä vaiheessa osallistujien on hyvä päästä kokeilemaan kuvaamista, haastattelua ja esiintymistä. Harjoitusta varten tilaan pystytetään yksi tai useampi haastattelupiste. Haastattelupisteessä on kamera ja kaksi tuolia: toinen haastattelijalle, toinen haastateltavalle. On suositeltavaa, että kamera on jalustalla ja siihen on liitetty haastattelumikrofoni.

Osallistajat muodostavat jonon tai rivin kameran taakse. Ensimmäinen tulee haastateltavaksi, toinen haastattelijaksi ja kolmas kuvaajaksi.

Haastattelija esittää haastateltavalle kolme kysymystä. Kun kysymykset liittyvät dokumentintekoon, niin haastatteluharjoituksella saadaan samalla dokumentoitua elokuvan syntyvaihetta. Haastatteluharjoitusta voi pitää myös videopäiväkirjamerkintänä, joka selkeyttää tekijöiden ajatuksia elokuvanteosta ja tuo uuden oppimista näkyväksi. Viereisellä sivulla näet listan esimerkkikysymyksiä.

Suosittelava kuvan sommittelu on sellainen, että haastateltava näkyy puolilähikuvassa eli rintataskun korkeudesta ylöspäin. Haastateltava on kameran edessä ja haastattelija kameran sivulla. He puhuvat toisilleen, eivät kameralle. Haastattelija pitelee haastattelumikrofonia, jos sellainen on käytettävissä. Sopiva etäisyys mikrofonille on 10 cm puhujan suusta. Jotta haastattelija yltää ojentamaan mikrofonia, pitää hänen ja haastateltavan istua tai seistä lähellä. Tärkeää on, että haastattelija antaa runsaasti aikaa vastata, eikä vedä mikrofonia pois haastateltavan edestä heti, kun kuvittelee vastauksen päättyneen. Usein haastateltava olisikin vielä jatkanut vastaustaan.

Kun haastattelu on tehty, vaihdetaan tehtäviä: kuvaajasta tulee haastattelija, haastattelijasta haastateltava ja edellinen haastateltava siirtyy jonon päähän.

USEIN DOKUMENTTIELOKUVIA TEHDessä PYYDETÄÄN HAASTATELTAVIA VASTAAMAAN KOKONAISELLA LAUSELLA TAI TOISTAMAAN KYSYMYS VASTAUKSENSA ALUSSA. SE MAHDOLLISTAA HAASTATELJAN HÄIVYTTÄMISEN EDITOINTIVAIHEESSA, JOLLOIN KAIKKI HUOMIO KIINNITTYY KUVASSA NÄKYVÄÄN HENKILÖÖN. TÄMÄN MUISTAMINEN ON ALOITTELJOILLE HAASTAVAA, MUTTA SOPII HYVIN TAVOITTEEKSI KOKENEEMMILLE OSALLISTUJILLE.

7. Henkilökuvien suunnittelu

Työpajassa henkilökuvilla tarkoitetaan kuvia keskeisistä henkilöistä, eli haastatteluja ja seurantakuvaa siitä, kun henkilöt tekevät omia askareitaan. Esimerkiksi jos dokumentin aihe on kierrätys, niin voitaisiin haastatella käsityöläistä ja lisäksi kuvata hänestä seurantakuvaa, jossa hänet nähtäisiin korjaamassa ja tuunaamassa vanhoista tavaroista uusia. Ryhmä voi haastatella useammankin kuin yhden henkilön, jos ehtii. Silloin on hyvä, jos toisella haastateltavalla on erilainen näkemys asiasta kuin ensimmäisellä. Esimerkiksi ensimmäinen voi kannattaa jotain uutta muutosta ja toinen vastustaa sitä. Tällöin elokuvasta tulee mielenkiintoisempi.

Ohessa on henkilökuvien suunnitteluun käytettävä lomake, josta voi ottaa kullekin ryhmälle kopion. Jos kopion suurentaa A3-paperille, niin siihen mahtuu enemmän tekstiä.

Ryhmän aihe (alaotsikko): _____

Tässä suunnitellaan ne kuvaukset, joissa nähdään haastateltava(t). Puheen lisäksi haluamme kuvata myös muuta tekemistä ja olemista. Niitä kuvataan sekä laajoissa kuvissa, joissa näkyy ympäristö, että lähikuvissa, joissa näkyy yksityiskohtia, kuten kasvot.

A) Aiheeseen liittyvä henkilö, jota voisimme haastatella (lapsi tai aikuinen, kunhan asia koskee häntä)	
NIMI:	TITTELI TAI AMMATTI (ESIM. OPPILAS):
YHTEYSTIETO, MITEN TAVOITAMME HÄNET (ESIM. PUHELINNUMERO, TYÖPAIKKA):	
MITEN HÄN LIITTYY AIHEESEEN:	
HÄNELLE OMINAISIA ASKAREITA, JOITA VOISIMME KUVATA HÄNET TEKEMÄSSÄ (PUHUMISEN LISÄKSI):	
AIHEESEEN LIITTYVÄ PAIKKA, JOSSA VOISIMME KUVATA HÄNTÄ:	

B) Kymmenen kysymystä haastateltavalle Keksikää kysymyksiä, joihin voi vastata pidemmin kuin "kyllä" tai "ei". Hyvät tarkentavat kysymykset alkavat usein sanoilla "miksi" tai "miten". Esimerkiksi: <i>Onko koulussa kivaa? –Joo. Miksi koulussa on kivaa? –Koulussa on kivaa kun siellä näkee kavereita.</i> Antakaa aikaa vastata. Kertokaa haastateltavalle ettei ole kiire.

C) Mahdollinen toinen haastateltava, jolla voisi olla samaan asiaan erilainen näkemys	
NIMI:	TITTELI TAI AMMATTI (ESIM. SIIVOOJA):
YHTEYSTIETO, MITEN TAVOITAMME HÄNET (ESIM. PUHELINNUMERO, TYÖPAIKKA)	
MITEN HÄN LIITTYY AIHEESEEN:	
HÄNELLE OMINAISIA ASKAREITA, JOITA VOISIMME KUVATA HÄNET TEKEMÄSSÄ (PUHUMISEN LISÄKSI):	
AIHEESEEN LIITTYVÄ PAIKKA, JOSSA VOISIMME KUVATA HÄNTÄ:	

8. Henkilökuvien kuvaaminen

Henkilökuvien kuvausvaiheessa kuvataan haastattelut ja seurantakuva keskeisistä henkilöistä omissa askareissaan. Tässä kannattaa muistaa haastatteluharjoituksessa käytetyt niksit: haastateltavan rajaaminen rintataskusta ylöspäin, jalustan ja haastattelumikrofonin käyttö jos mahdollista, puhuminen kuuluvalla äänellä, runsaan vastausajan antaminen haastateltavalle ja tarkentavat kysymykset, kuten miksi ja miten. Sen voi myös kuvata, että haastateltavalta kysytään saako haastatella ja mikä hänen nimensä on. Kirjoittakaa henkilökuvasuunnitelmaan muistiin myös haastateltavan titteli ja yhteystieto, kuten puhelinnumero, mikäli niitä ei ole jo kirjoitettu.

Kun haastattelu on kuvattu, kuvataan seurantakuva henkilöistä tai henkilöistä omissa askareissaan. Tämä kannattaa kuvata eri kuvakoissa, kuten kuvituskuvatkin tullaan kuvaamaan: laaja yleiskuva, joka esittelee tapahtumapaikan, kokokuva, joka esittelee henkilön ja lähikuva yksityiskohdasta, kuten käsistä, joilla henkilö tekee jotain. Toiminnan tulee olla henkilöstä itsestään lähtevää ja luontevaa: esimerkiksi käsityöläinen voi tehdä käsitöitä, pelaaja voi pelata, kokki voi kokata. Melkein kenet tahansa voi kuvata kävelemässä omassa ympäristössään ja katselemassa tavaroitaan, vaikkapa vanhoja valokuvia. Toiminta voi olla yllättävääkin, kunhan se on sellaista, jota henkilö todennäköisesti tekisi itsekseenkin, vaikkei häntä kuvattaisi. Esimerkiksi jos kokki harrastaa vapaa-ajallaan seinäkiipeilyä tai käkikellojen keräilyä, niin kiipeily ja keräilykin olisivat oikein mielenkiintoisia kuvauskohteita.

Puolessatoista tunnissa syntyy noin 10 minuuttia videomateriaalia ryhmää kohden.

Seuranta- ja kuvituskuvien
kuvakoot:

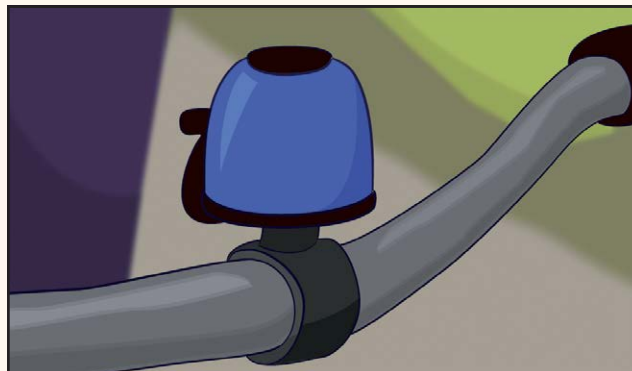
1. yleiskuva (YK)
näyttää tapahtumapaikan

2. kokokuva (KK)
näyttää henkilön tai muun kohteen

3. lähikuva (LK)
näyttää yksityiskohdan

Kunkin oton suositeltu kesto on 10–30 sekuntia.

9. Luovan kuvituksen suunnittelu

Pelkkien haastattelujen ja päähenkilöiden seurantakuvien katsominen voi olla katsojille puuduttava kokemus. Siksi tärkeä osa dokumenttielokuvaa ovatkin kuvituskuvat, joissa näytetään aiheeseen liittyviä asioita ja tilanteita. Jos voit näyttää jonkin asian sen sijaan että kerrot sen ääneen, niin näyttäminen on aina tehokkaampi keino.

Millaisia ovat luovat kuvituskuvat? Kuva voi olla luova joko sen perusteella, mitä se esittää, tai sen vuoksi, miten se on kuvattu. Johdannossa esitelty *Koyaanisqatsi* oli luova siinä, että se esitti aihetta, epätasapainoa, erilaisten vertauskuvien kautta. *Mikrokosmos* puolestaan oli luova siinä, miten se oli kuvattu: mahtavin lähikuvien, joissa pienenpienetkin asiat näkyivät suurina ja selvinä.

VERTAUSKUVAHARJOITUS

Taitavat elokuvantekijät hyödyntävät elokuvissaan erilaisia symboleita ja metaforia, joista tässä oppaassa käytetään nimeä vertauskuvat. Esimerkiksi kodista kertovassa dokumentissa voitaisiin näyttää lintuja pesimässä, jolloin pesä olisi kodin vertauskuva. Seuraavassa tehtävässä harjoitellaan vertauskuvallista ajattelua, jotta myös omaan elokuvaan olisi sen jälkeen helpompi keksiä luovia kuvitusideoita. Keksikää vastauksia seuraavalla sivulla oleviin kysymyksiin ja keskustelkaa ideoistanne.

KUVIEN SUUNNITTELU

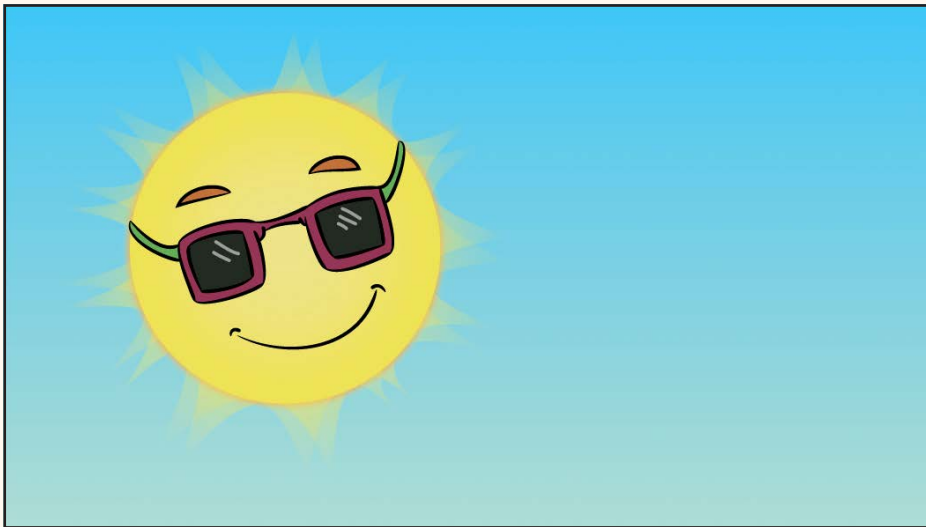
Kun vertauskuvaharjoitus on tehty, kääntäkää henkilökuvan suunnittelupaperi nurinpäin. Kirjoittakaa ranskalaisin viivoin listaan kymmenen kuvattavaa kohdetta, jotka havainnollistavat aihettanne suoraan tai kuvastavat sitä vertauskuvallisesti. Nämä ovat asioita jotka kuvataan työpajan seuraavassa vaiheessa. Kannattaa valita läheltä löytyviä kohteita tai kohteita, joista teillä on luvallisesti käytettävää kuvamateriaalia. Kirjoittakaa viereen, mitä kuvassa tapahtuu ja missä sen voisi kuvata.

Kun kuvituskuvia lähdetään kuvaamaan, kannattaa jokaisesta kohteesta kuvata kolme 10–30 sekunnin mittaista otosta: yksi yleiskuva, joka esittelee tapahtumapaikan, yksi kokokuva, jossa ihminen tai asia näkyy kokonaan ja yksi lähikuva, jossa näkyy jokin yksityiskohta, kuten kasvot (ks. edellinen aukeama).

Vertauskuvaharjoitus

Keksikää esimerkkejä ja keskustelkaa:

- Millaiset kuvat ovat sinusta onnellisia kuvia?
- Millaiset kuvat ovat sinusta surullisia kuvia?
- Millaisia voimakkaita asioita voitaisiin näyttää voimakasta chilikastiketta mainostavassa mainoksessa? Kastike on hirvittävän tulista.
- Millaisia asioita voitaisiin näyttää pehmeää talouspaperia mainostavassa mainoksessa (sen paperin lisäksi)?
- Millaisia asioita voitaisiin näyttää huippunopeaa polkupyörää mainostavassa mainoksessa (sen pyörän lisäksi)?

IO. Luovien kuvituskuvien kuvaaminen

Luovat kuvituskuvat kuvataan niin, että kustakin kohteesta otetaan kolme ottoa: yleiskuva, kokokuva ja lähikuva. Yhden otton kestoksi sopii parhaiten 10–30 sekuntia. Alle 10 sekunnin otot ovat yleensä liian lyhyitä ja loppuvat samantien kuin alkavat. Yli 30 sekuntin ottoja kuvaessa materiaalia taas kertyy niin paljon, että editoinnista tulee hidasta. Jos otoille ei anneta kestopajoja, niin käy helposti niin, että kuvaaja vain kävelee ympäriinsä kamera päällä ja kuvaa suunnittelematta mitä eteen sattuu. Sellaista materiaalia edes tekijät itse eivät jaksakaan katsoa!

Kuvituskuvia ei yleensä koskaan voi olla määrältään liikaa. Jos kuvausvaiheessa eteen osuu mielenkiintoisia tilanteita, niitä kannattaa kuvata, vaikkei niitä olisikaan kirjoitettu suunnitelmiin. Erityisesti lähikuvia kaivataan usein editointivaiheessa. Kun editoidessa leikataan haastattelu palasiin ja jätetään vain mielenkiintoisimmat kysymykset ja vastaukset jäljelle, niin syntyy usein pieniä töksähdyksiä leikkauskohtiin. Nuo töksähdykset on tapana peittää laittamalla niihin kohtiin kuvituskuvia.

Puolessatoista tunnissa kuvituskuvia tulee kuvattua yleensä noin 10 minuutin verran. Silloin editointivaiheessa käsiteltävää materiaalia on yhteensä noin 20 minuuttia ryhmää kohden.

II. Editointi

Editointivaiheessa kunkin ryhmän tehtävänä on leikata tietokoneen editointiohjelmalla kuvaamaansa materiaalia niin, että jäljelle jää 2–3 minuuttia pitkä kooste parhaita kohtia. Lyhentämisen lisäksi editoidessa voidaan vaihtaa kuvien järjestystä ja lisätä kuvia, tekstejä, kertojääni ja musiikkia.

Editointi jaetaan kolmeen vaiheeseen siten, että ensin ryhmät editoivat henkilökuvamateriaalinsa, sitten lisäävät siihen kuvituskuvat ja viimeiseksi kaikkien ryhmien osuudet yhdistetään yhdeksi elokuvaksi.

Henkilökuvamateriaalia editoidessa haastatteluista leikataan yleensä noin puolet pois, jolloin jäljelle jäävät mielenkiintoisimmat kysymykset ja vastaukset. Usein kysymykset leikataan kokonaan pois, jos vastaus on ymmärrettävissä ilman kysymystä. Haastatteluissa on usein paljon tyhjäkäyntiä ja samojen asioiden toistamista, joita pystyy lyhentämään. Kysymysten ja vastausten järjestystä muutetaan niin, että heti alussa on jokin hyvä kysymys tai vastaus, joka herättää katsojan mielenkiinnon. Viimeiseksi vastaukseksi valitaan usein tulevaisuuteen viittaavaa vastaus, jossa pohditaan mitä jatkossa tapahtuu.

Seurantakuvan ja kuvituskuvan voi leikata niin, että heti työn alussa tulee näkyviin yleiskuva, jossa nähdään tapahtumapaikka. Sen jälkeen voidaan näyttää kokokuva ja lähikuva, joissa henkilöt tai aiheeseen liittyvä esine nähdään paremmin. Esimerkiksi haastattelussa äänitetty puhe voi alkaa kuulua jo seurantakuvan tai kuvituskuvan taustalla, jos käyttämäsi editointiohjelma sen sallii. On kuitenkin hyvä, jos elokuvassa on myös puheettomia jaksoja.

Kun henkilökuvat ja luovat kuvituskuvat on editoitu, lisätään tekstit ja mahdollinen kertojaääni. Keskeiset henkilöt voi nimetä tekstillä elokuvan alussa, lopussa tai silloin, kun he alkavat puhua ensimmäisen kerran. Musiikki kannattaa lisätä vasta seuraavassa vaiheessa, kun ryhmien työt yhdistetään. Kertojaäänelle luontevimmat paikat ovat usein jutun alussa, jossa voidaan esitellä, mistä dokumentti kertoo, ja jutun lopussa, jossa voidaan kertojaäänellä luoda katsaus tulevaan tai esittää jokin ajatus tai kysymys katsojien pohdittavaksi. Kertojaääntä voi muutenkin käyttää täydentämään tai selventämään elokuvaa. Sen voi jättää myös pois, jos sitä ei tarvitse.

JOS EDITOINTIOHJELMASSASI ON VAIN YKSI VIDEORAITA (KUTEN WINDOWS ELOKUVATYÖKALU 2012:SSÄ), NIIN HAASTATTELUVIDEON PÄÄLLE EI PYSTY LAITTAMAAN KUVITUSKUVIA SITEN, ETTÄ HAASTATELLE KUULUISI YHÄ TAUSTALLA. SILLOIN KUVITUSKUVAT TÄYTYY SIIJOITTAA ENNEN JA JÄLKEEN HAASTATTELUJEN JA NIIDEN VÄLEIHIN. TÄMÄ VOI PIDENTÄÄ ELOKUVAA.

YKSI VAIHTOEHTO ON TALLENTAA HAASTATELUT EDITOINTIOHJELMASTA ÄÄNITIEDOSTOKSI, JOSTA PUUTTUU KUVA. TUON ÄÄNITIEDOSTON VOI TUODA ESIMERKIKSI EDITOINTIOHJELMAN MUSIIKKIRAIKALLE KUVITUSKUVIEN KOHDALLE. SILLOIN HAASTATELLE KUULUU KUVITUKSEN TAUSTALLA.

YHDISTÄMINEN

Eri ryhmien tekemien osien yhdistäminen yhdeksi dokumenttielokuvaksi on kätevää tehdä yhdessä, jos käytössä on videotykkiin yhdistetty editointikone. Silloin isonkin joukon on helppoa seurata ja kommentoida editointia. Yhdistämisen voi toki tehdä myös työpajan ohjaaja yksin tai editointitiimi, jossa on jäsen kustakin ryhmästä.

Aivan ensimmäiseksi on hyvä katsoa läpi kunkin ryhmän leikkaamat 2–3 minuuttia pitkät koosteet. Sen jälkeen on aika alkaa miettimään niille parasta järjestystä.

Dokumenttielokuvat noudattavat yleensä fiktioelokuvista tuttua draaman kaarta, jolloin elokuva alkaa tapahtumat käynnistävällä alkusysäyksellä, etenee ristiriitojen kärjistymiseen ja niiden ratkaisuun ja päättyy häivytykseen, joka palauttaa katsojat hienovaraisesti takaisin arkielämään. Yksinkertaisin tapa yhdistää eri ryhmien osat on laittaa ne peräkkäin siten, että parhaiten alkusysäykseksi sopiva osa laitetaan ensimmäiseksi, syventävät osat sen jälkeen ja loppuhäivytykseksi sopivin osa viimeiseksi. Sitten elokuvalla tehdään yhteinen alkuteksti (elokuvan nimi) ja lopputeksti (tekijöiden nimet, musiikit, tekopaikka ja -aika).

Toinen tapa yhdistää eri ryhmien osat on leikellä niitä vapaasti ja järjestellä leikatut osat uudestaan. Voit etsiä osista samankaltaisia kohtia tai puheenaiheita ja sijoittaa ne peräkkäin. Usein joku haastateltavista sanoo jotain sellaista, mistä toisen haastateltavan on luontevaa jatkaa. Elokuvasta voi muodostua tavallaan vuoropuhelu, vaikka sen henkilöt eivät olisi toisiaan tavanneetkaan!

Myös kertojaääntä tai musiikkia voi lisätä tässä vaiheessa. Musiikilla voidaan sitoa tarinaa yhteen, siivittää hidastempoisia kohtauksia tai vaikuttaa katsojan tunnelmiin ja mielikuviin. On tärkeää käyttää luvallista musiikkia, kuten Creative Commons -lisensseillä julkaistua musiikkia, jotta valmiin elokuvan esittäminen ei esty tekijänoikeusongelmien vuoksi. Käytetty CC-musiikki tulee mainita lopputeksteissä.

Usein osista löytyy tässä vaiheessa vielä sen verran tiivistettävää, että valmiin dokumenttielokuvan pituudeksi muodostuu noin 10 minuuttia, vaikka lähtökohtana olisi ollut 4–5 kappaletta 2–3-minuuttisia osia. Monesti nuoret tekijät ajattelevat aluksi, että elokuvan pitää olla mahdollisimman pitkä, mutta käytännössä lyhyt elokuva on useimmiten katsojista mielenkiintoisempi.

I2. Ensi-ilta

Elokuvatyöpaja huipentuu ensi-iltaan ja keskusteluun. Ensi-illassa dokumentti katsotaan, jos mahdollista, valkokankaalta ja pimennetyssä huoneessa. Sen voi katsoa toisenkin kerran, jos ensimmäisellä katselukerralla huomio keskittyy liikaa omaan esiintymiseen.

On hyvien tapojen mukaista esittää elokuva siinä esiintyville henkilöille. Heillä on lupa kommentoida elokuvaa ja ehdottaa muutoksia. Viime kädessä elokuvantekijät itse kuitenkin päättävät, toteuttavatko ehdotuksia vai eivät.

Palautekeskustelu on tärkeä hetki purkaa kokemusta. Kysymyksiä keskustelun avuksi:

- Mikä elokuvan tekemisessä oli helppoa tai hauskaa?
- Millaisia ongelmia tuli vastaan? Miten ratkaisitte ne?
- Mitä uutta opit?
- Millainen viesti dokumentista välittyi? Mitä se kertoo katsojille?
- Keiden haluaisit näkevän tämän dokumentin? Miksi?
- Jos tekisit elokuvan nyt uudestaan, mitä tekisit toisin?
- Montako tähteä (1–5) antaisit elokuvalle? Perustelee.
- Haluaisitko tehdä lisää dokumenttielokuvia? Mistä aiheesta?

Meidän dokkari -opas esittelee helpon tavan tehdä omia dokumenttielokuvia ryhmän, esimerkiksi koulu-
luokan, kanssa. Menetelmä on suunniteltu siten, että
jos aihe valitaan lähiympäristöstä, niin valmis noin
kymmenminuuttinen elokuva syntyy ryhmän voimin
noin 14–18 tunnissa. Osallistujilla on tasapuoliset mah-
dollisuudet vaikuttaa elokuvan sisältöön ja saada oma
kokemus elokuvanteon eri työvaiheista. Opas sisältää
johdannon dokumenttielokuvaan, selkeitä tehtävän-
antoja ja hyödyllistä taustatietoa kenelle tahansa doku-
menttityöpajan vetäjälle.

Antti Haaranen on oululaisen Valveen elokuvakoulun
mediaopettaja ja yksi koulun perustajista. Virve Ahola
on elokuvakoulun pitkäaikainen tuntiopettaja. Kirjoit-
tajille on tärkeää, että mahdollisimman monella lapsel-
la ja aikuisella on mahdollisuus omien mediaviestien
toteuttamiseen. Elokuva kuuluu kaikille!

www.kulttuurivalve.fi/elokuvakoulu